

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXX
2024

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași), Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely (Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași), Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române (Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Rudolf Dinu (București), Antal Lukács (București), Ion Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra), Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalaru (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

ISSN 1221-843X
eISSN 2821-4617
Printed in Romania

CUPRINS

Rețeaua consulară a României (1918-1947): organizare, personal, regulamente

Adrian-Bogdan Ceobanu, Daniel Cain, <i>Destinul unui fost consul onorific al României la Moscova: Pierre Guérin</i>	9
Lucian Leuștean, <i>Consulatul / Secția consulară a Legației României la Budapesta în cadrul „războiului rece” româno-maghiar în primii ani interbelici</i>	27
Adrian Vițalaru, <i>Un consul al României în Polonia interbelică: George-Traian Gallin</i>	37
Ionel Doctoru, <i>Rețeaua consulară a României din Franța (1924-1926)</i>	53
Elinor Danusia Popescu, <i>Politisation du serment consulaire roumain dans l'entre-deux-guerres. Etude de cas: l'Allemagne nazie</i>	75
Vasile Ungureanu, Ionuț Nistor, <i>Diplomatul Nicolae Țimiraș – un strănepot al lui Ion Creangă în slujba României</i>	83

Mădălina Sava-Moise, <i>Ceramica de tip roman provincial din Muntenia în secolele II-III p. Chr.</i>	113
Nelu Zugravu, <i>De Heliogabalo fertur (ferunt), dicitur...</i>	127
Yanko M. Hristov, <i>Legal and Matrimonial Implications of Captivity in Digest XLIX.15 of Emperor Justinian I (527-565)</i>	139

Adrian-Ionuț Gilea, <i>Piese de armament din perioada medievală. Un cap de buzdugan din colecția „Muzeului Vasile Pârvan” Bârlad</i>	153
Daniel Mirea, <i>La început de domnie. Vlad Călugărul în anii 1481-1482</i>	163
Petronel Zahariuc, <i>Despre schitul Corni (ținutul Putna), ctitoria marelui vornic Alexandru Ramandi, metoc al mănăstirii Dohiar de la Muntele Athos</i>	189
Ștefan S. Gorovei, <i>O pagină din istoria unui monument celebru: Bălinești</i>	217
Mariana Lazăr, <i>Marele hrisov domnesc conferit de Mihai Racoviță mănăstirii Cotroceni</i>	233
Gheorghe Lazăr, <i>Comerțul cu produse alimentare în Țara Românească (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)</i>	255

Mădălin Anghel, „ <i>A strigat cu glas mare ca din partea obștii</i> ”. Actorul Ioan Poni și un incident al frământărilor de la Iași din 1846	277
Mihai Chiper, „ <i>Și dacă ne ocolește drumul de fier?</i> ” Competiție regională, interese economice și blocaje militare în configurarea rețelei de căi ferate din Moldova (1859-1914)	289
Laurențiu Rădvan, <i>Focul din ianuarie 1880 și Palatul domnesc din Iași</i>	313
Claudiu-Lucian Topor, <i>Memoirs from the time of military occupation: Romania's Europeanisation and Germany's civilising mission (1916-1918)</i>	327
Cătălin Botoșineanu, <i>Grădinile școlare ale așezămintelor primare rurale. Studiu de caz: Inspectoratul școlar regional Iași (1900-1940)</i>	337
Dragoș Jipa, <i>Literatură franceză, diplomație culturală și Rezistență. Michel Dard între Institutul Francez și Universitatea din București (1940-1946)</i>	357

<i>Recenzii și note bibliografice</i>	373
---	-----

Paula Fredriksen, *Pe când creștinii erau evrei: Prima generație*, traducere din limba engleză de Dionisie Constantin Pîrvuloiu, București, Editura Humanitas, 2023, 270 p. (Constantin Ciobanu); Liviu Pilat, *Moldova, Sfânta Coroană și regii Jagielloni. Vasalitate, putere și gândire politică (1387-1526)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2023, 404 p. (Alexandru Gorea); Lidia Cotovanu, *Émigrer en terre valaque. Estimation quantitative et qualitative d'une mobilité géographique de longue durée (seconde moitié du XVe – début du XVIIIe siècle)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2022, 466 p. (Bibliothèque de l'Institut d'Études Sud-Est Européennes, 21) (Cristiana Murariu); Julia Derzsi, *Delict și pedeapsă. Justiție penală în orașele din Transilvania în secolul al XVI-lea*, Cluj-Napoca, Editura Egyetemi Műhely, Societatea Bolyai, 2022, 346 p. (Laurențiu Rădvan); *Figures de veuves à l'époque moderne (XVIIe et XVIIIe siècles): Images d'un statut social accepte, cache, revendique?* [Figures of Widows in Modern Era (17th and 18th Centuries): Images of an Accepted, Hidden, Claimed Social Status?], sous la direction de Florence Fesneau et Maël Tauziède-Espariat, Paris, Éditions du GHRAM, 2023, 151 p. (Elena Bedreag); Anca Elisabeta Tatay, Cornel Tatai-Baltă, *Gravorul Mihail Strilbițchi (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Colecția Artă – Istorie – Cultură, 2023, 345 p. (Eugenia Dima); Sebastian Popescu, Alexandru Stancu, *Istoria fizicii în Moldova*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022, 304 p. (Renata-Gabriela Buzău (Apetroaie)); Laurențiu Vlad, *Constantin N. Brăiloiu (1809-1889): fragmente biografice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2023, 224 p. (Simion-Alexandru Gavriș); Martina Winkelhofer, *Viața de zi cu zi a împăratului: Franz Joseph și curtea sa imperială*, cuvânt înainte de Mihai-Răzvan Ungureanu, traducere din limba germană de Alex Bärnthaler-Nebeja, Iași, Editura Polirom, 2024, 252 p. (Ana-Maria Lupășteanu); Tim Grady, *A Deadly Legacy: German Jews and the Great War*, Londra, Yale University Press, 2017, 291 p. (Robert Dascălu); George Albuț, *Un diplomat român la Budapesta (1981-1990 și după aceea...)*, București, Corint Istorie, 2023, 256 p. (Ștefan-Cătălin Stanciu).

<i>Abrevieri</i>	405
------------------------	-----

Ceramica de tip roman provincial din Muntenia în secolele II-III p. Chr.

Abstract: After the end of the Daco-Roman wars, most of the territories conquered by the Romans were included in the province of Dacia. The territory of Muntenia had a special status, being part of the province of Moesia Inferior between the years 101-117. P. Chr. On the territory of Muntenia, the so-called Chilia-Militari culture developed, highly influenced by the Roman one. After the years 117-118 p. Chr. the Sarmatians also entered Muntenia, settling mainly in the lowland; in their settlements there is evidence of coexistence with the local Dacians. The Roman influence in these territories can be seen even more in the ceramic products made by local craftsmen. The most artefacts discovered in the settlements of this culture are of course the ceramic vessels, hand or wheel worked. The ones worked on the wheel are of several types: traditional, from fine paste, the ones with a rough appearance – roman provincial types, and imported ceramics. Pottery of rough appearance, also known as “kitchen dishes” has been discovered in numerous settlements, and is thought to be evidence of Roman influence. These vessels were made of the paste mixed with pebbles, which gave it a rough appearance, and fired grey, grey- yellow and brick colors. They were discovered in settlements in the west and center of Muntenia at Colonești, Scornicești, Mătăсарu, Podul Dâmboviței, Militari, Alexandria, Bucov, etc.

Keywords: Roman conquest; Chilia – Militari culture; traditional ceramic; Roman provincial pottery; rough pottery.

Până în secolul I p. Chr., Imperiul Roman își extinsese granițele până la Dunăre, iar războaiele cu dacii au făcut ca acestea să se extindă și dincolo de fluviu după anii 101-102. În timpul războaielor de cucerire a Daciei, teritoriul Munteniei a constituit teatrul de desfășurare a unor operațiuni militare în urma cărora N-V Munteniei a intrat între 101-102 p. Chr., în timpul primei campanii romane, și 118, sub controlul guvernatorului Moesiei Inferior¹. Dovada că localnicii au rămas să trăiască în continuare în aceste teritorii o avem din papyrusul Hunt, datat între anii 105-106, din care rezultă că soldații cohorței I Hispanorum veterana cu detașamente la Piroboridava (Moldova) și Buridava obțineau periodic tributul de grâne din aceste zone, tribut care nu putea fi luat decât de la geto-dacii localnici,

* Drd., Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, România; madalinasava3@yahoo.com.

¹ O. Țentea, *Castrul și băile de la Mălăești*, în „Limes. Frontierele Imperiului Roman”, 1 (2016), p. 28.

agricultori sedentari². Sarmatii, care erau nomazi, vor pătrunde în Moldova abia după 105-106, iar în Muntenia după 117-118. Ei s-au limitat la zonele de șes, în sud-estul Munteniei fiind făcute cele mai numeroase asemenea descoperiri, în necropolele sarmatice fiind descoperită și multă ceramică dacică, dovadă a prezenței localnicilor³.

Pe teritoriul Munteniei s-a dezvoltat ulterior, între secolele II-III p. Chr., cultura sau aspectul cultural Chilia – Militari, numele generic dat culturii materiale a populației dacice care s-a dezvoltat în timpul stăpânirii romane. Această cultură a fost foarte mult influențată de cea romană, lucru vizibil mai ales în domeniul ceramicii. Majoritatea așezărilor descoperite sunt situate pe terasele joase sau înalte ale unor râuri și pâraie, sau pe promontorii aflate lângă surse de apă. Cele mai multe sunt alcătuite din locuințe de tip bordei și mai puțin din locuințe de suprafață, unele cu trepte la intrare sau gropi de provizii la interior, majoritatea fără vetre sau cuptoare în interior. Printre cele mai importante așezări se numără cele care și dau numele culturii, Militari – Câmpul Boja în București și Chilia în Olt, cărora li se adaugă cele de la Colonești, Scornicești, Ipotești, în vestul Munteniei și Dulceanca, Bucov, Udeni, Mătăsar, dar și numeroasele așezări din jurul Bucureștiului și din Teleorman. În afară de locuințe, au mai fost descoperite gropi de provizii și menajere, unele chiar de cult cu schelete de câini în ele, vetre și cuptoare menajere, dar și de ars ceramica și topit metale. Au fost descoperite și numeroase obiecte printre care unelte, obiecte meșteșugărești, casnice, podoabe și monede⁴. Cele mai numeroase sunt vasele ceramice care sunt de două feluri: lucrate cu mâna și la roată. Acestea din urmă au fost împărțite și ele în două categorii: vase din pastă fină de tradiție dacică și cele din pastă zgrunțuroasă considerate de inspirație romană provincială. Alt tip de ceramică este cea de import romană, identificată în ea în mai multe așezări dacice. Cultura a fost încadrată între secolele II-III p. Chr. și chiar începutul secolului următor⁵.

Cercetarea acestui tip de ceramică din Dacia, dar și din teritoriile rămase în afara provinciei locuite de daci, este foarte importantă pentru dovedirea persistenței populației locale și după ocupația romană, și continuitatea ei după retragerea romanilor. Această ceramică constituie și punctul de plecare al evoluției ceramicii locale de după plecarea administrației romane⁶. Ca și în Oltenia vecină, dacii din Muntenia au putut să preia acest tip de ceramică în contextul ocupării teritoriului lor de către romani în timpul războaielor din 101 – 105 – 118 – 120. Deși nu există dovezi pentru Dacia, armata romană venea de obicei și cu ateliere de olărie deja pregătite, iar meșterii locali intraseră deja în contact cu civilizația romană și mai

² A. Bejan, *Dacia Felix. Istoria Daciei romane*, Timișoara, Editura Eurobit, 1998, p. 31.

³ *Ibidem*, p. 32.

⁴ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, Editura Academiei Române, 1984, p. 10-13.

⁵ *Ibidem*, p. 87.

⁶ Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1976, p. 56.

ales tipurile ei ceramice⁷. Ceramica de acest fel depășea din punct de vedere calitativ ceramica dacică fină dând un randament mai bun în folosirea la prepararea mâncării, de aceea este și cunoscută sub denumirea de „ceramică de bucătărie”, înlocuind treptat ceramica lucrată cu mâna. Persistența ei după retragerea romană din vremea împăratului Hadrian se explică tocmai prin utilitatea și randamentul ei și este o nouă dovadă a influenței culturii romane asupra celei dacice⁸.

Ceramica lucrată la roată de toate tipurile este bineînțeles cea mai des întâlnită în așezări și cea mai diversificată, ajungând, de exemplu să reprezinte 60% din tot materialul ceramic de la Scornicești din așezarea nr. 1. Procentul ceramicii de acest fel a crescut spre finalul culturii Chilia – Militari în așezările de la Colonești – Mărunței și așezarea nr. 2 de la Scornicești⁹. Ea a fost clasificată ca fiind de două feluri: cea de tradiție geto-dacă din pastă fină, arsă uniform la cenușiu, printre aceste forme numărându-se: oale/urne fără toartă, vase de provizii, căni, cănițe, amfore, ulcioare cu o toartă, vase cu două sau trei torți, străchini – care sunt și majoritare pentru tipul de ceramică lucrată la roată în general – capace, strecurători etc. și cea cu aspect zgrunțuros de tip provincial roman reprezentată de oale-borcan, farfurii, capace, străchini, cratițe¹⁰.

Analogii se pot face cu vasele de influență romană din Oltenia care au fost mai bine studiate și catalogate decât cele din Muntenia. În această zonă au fost identificate mai multe categorii de vase de tip roman provincial, printre care imitațiile după vasele de tip *terra sigillata*, ceramică decorată cu figuri aplicate în relief, ceramica ștampilată, pictată și cea de uz casnic. După tipul pasteii, vasele de uz casnic au fost catalogate ca fiind realizate din pastă fină și pastă zgrunțuroasă, cunoscută și sub denumirea de pastă ciment. Datarea perioadei lor de circulație este mai dificilă, ele sunt folosite pe o perioadă îndelungată, în tot timpul stăpânirii romane fără a suferii schimbări majore. Pentru regiunea Olteniei se știe că pasta zgrunțuroasă a apărut la începutul secolului II, iar cea fină continuă și în secolul III p. Chr.¹¹.

Ceramica de uz casnic arată cel mai bine individualitatea ceramicii romane provinciale din Dacia și din teritoriile rămase în afara provinciei, mai ales cele din Muntenia. În urma cercetărilor au fost catalogate în două mari categorii: vase care au forme comune în tot imperiul, aici intrând mai ales imitațiile după *terra sigillata* și unele tipuri de farfurii care se întâlnesc în castrele din provinciile dunărene și forme proprii prezente doar în zona Daciei. Substratul vechi La Tène are și el un rol important în dezvoltarea acestui tip de ceramică, care îi dă unele particularități ceramicii, deosebind-o de alte provincii. Pe de altă parte analogiile care merg uneori până la identitate dintre unele forme ceramice din zone cercetate din

⁷ *Ibidem*, p. 56.

⁸ Gh. Diaconu, *Dacia în epoca primelor migrații (secolele al II-lea – al IV-lea d. Hr.)*, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 44-45.

⁹ M. Negru, *Considerații privind cultura Chilia – Militari în vestul Munteniei*, în „Argesis. Studii și comunicări”, 11 (2002), p. 111.

¹⁰ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 34.

¹¹ Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 84.

Pannonia și Noricum de exemplu se datorează tocmai acestui fond comun anterior cuceririi romane, fenomen care se observă și la Dunărea de Jos. Aici între formele ceramice din Dacia inferioară și Moesia există foarte multe similitudini, existând mai multe analogii între diferitele vase ceramice decât cu alte provincii, datorită fondului comun din La Tène-ul târziu¹².

Ceramica de aspect zgrunțuros de tip provincial roman din Muntenia arată puternica influență romană exercitată și aici asupra olarilor localnici daci, care nu doar au imitat formele romane, ci au preluat și procedeele tehnice ale acestora în ceea ce privește prepararea pastei și arderea vaselor. Aceste vase erau realizate din pastă amestecată cu pietricele, sunt arse la cenușiu, cenușiu-gălbui și cărămiziu și erau în special folosite la prepararea mâncării. În așezările de tip Chilia – Militari ceramica de acest fel este reprezentată de oale – borcan cum sunt la Colonești – Mărunței și Scornicești, farfurii și capace. O farfurie tronconică cu buza lată, ornamentată cu două șanțuri orizontale largi și cu două incizii orizontale la exterior sub buză a fost descoperită la Colonești – Guești. Acest tip de ceramică este din ce în ce mai prezent în faza de final a culturii, alcătuind cca 35% din ceramica descoperită¹³. Analogii se pot face tot cu zona învecinată a Olteniei, unde vasele din pastă zgrunțuroasă sunt realizate tot din pastă cu pietricele, mai puțin îngrijită, culoarea cea mai frecventă este cenușie cu toate nuanțele sale, iar un procent însemnat de vase sunt de culoare roșie-cărămizie. Repertoriul formelor din pastă gri nu este asemănător cu cel al celor din pastă fină, dar există și forme comune ambelor tipuri. Cea mai asemănătoare este zona de N-E a Olteniei care cuprinde toate castrele și așezările de pe Olt, ceramica din această zonă având legături strânse cu regiunea de la nord de limes Transalutanus și mai ales cu ceramica din castrul de la Jidova. Analogii se mai pot face și cu zona de S- E a Transilvaniei¹⁴.

Deși în zona Munteniei s-au făcut mai puține cercetări decât în provincia Dacia, există totuși câteva așezări în care a fost descoperită și cercetată ceramică de tip roman provincial. Printre acestea se numără așezarea de la Podul Dâmboviței în județul Argeș. A fost identificată ceramică de influență romană zgrunțuroasă realizată din pastă amestecată cu pietricele și nisip în diferite proporții existând unele fragmente cu multe pietricele uniform repartizate. Culorile variază de la cenușiu – deschis la cenușiu – brun relativ închis și mai rar de culoare brun – cărămiziu. Tot oala este cel mai des întâlnit tip de vas, dar au fost descoperite și străchini, un fragment de capac și unele fragmentele din vase de provizii de tip *Krausengefässe* realizate din pastă zgrunțuroasă, nu doar fină ca în alte așezări. Fundul vaselor este drept sau masiv și ieșit în afară, și interesant este și un fund probabil de la o strachină care are pe marginea interioară a inelului creștături care ar fi servit la prinderea acestuia mai ușor de corpul vasului¹⁵.

¹² *Ibidem*, p. 151.

¹³ *Ibidem*, p. 38.

¹⁴ *Ibidem*, p. 153.

¹⁵ A. D. Alexandrescu, A. Păunescu, *Așezarea din secolul III e.n. de la Podul Dâmboviței*, în „Studii și Comunicări”, Muzeul Județean Argeș, III (1971), p. 165.

În urma cercetărilor și statisticilor de la importanta așezare de la Mătăsaru, s-a constatat că ceramica zgrunțuroasă de tip provincial roman reprezintă 35% din totalul ceramicii descoperite. Există ipoteza ca la Mătăsaru nu ar fi doar o așezare a localnicilor ci și că acolo ar fi fost staționat un corp de armată roman¹⁶. Foarte multe obiecte de import romane au fost descoperite aici, dar și o insignă de *beneficiarius*¹⁷. Printre formele specifice acestui tip de ceramică se numără oale-borcan, farfurii de diferite tipuri lucrate din pastă nisipoasă cu mică în compoziție, arse la cenușiu, uneori cu reflexe castanii¹⁸ și capace, realizate din pastă nisipoasă cu pietricele în compoziție care îi dau aspectul zgrunțuros, arse la cenușiu, cenușiu-gălbui sau cărămiziu. Acestea sunt vase folosite la prepararea mâncării, după cum se vede și după urmele de fum și arsură¹⁹. Oalele sunt de mai multe tipuri: cu corpul bombat, cu diametrul maxim în partea superioară a vasului, gâtul scund, buza răsfrântă în afară cu șanțuire, cu fundul drept sau concav, apărând mult mai des în nivelul mai nou; oală cu corpul bombat, cu buza simplă, plană ori ușor îngroșată, dar lipsind șanțuirea, și ea apărând mai des în nivelul III₂; oală cu corpul scund, globular, cu buza mai mult sau mai puțin răsfrântă în afară, cu diametrul maxim la mijlocul vasului, și se găsește rar, mai ales în nivelul vechi. Decorul este rar constând în linii incizate orizontal pe umăr cel mai adesea și în val. Oale asemănătoare se găsesc și în provinciile romane de la Dunărea de Jos, dar cele de la Mătăsaru sunt lucrate pe loc²⁰.

Ceramica de aspect zgrunțuros reprezintă 10% din inventarul ceramic din așezarea de la Miliari – Câmpul Boja, și are mai multe tipuri și subtipuri. În acest fel, ceramica zgrunțuroasă de aspect nisipos are alte trei subtipuri: a) ceramică nisipoasă de culoare cărămizie deschisă, reprezentate de fragmente de oale; b) ceramică nisipoasă de culoare cenușie – fragmente de oale; c) ceramică de culoare negricioasă – fragmente de oale și străchini, cu analogii în cultura Sântana de Mureș – Cerneahov. Al doilea tip de ceramică zgrunțuroasă este cea cu nisip și pietricele în compoziția pastei și aceasta de mai multe feluri: a) ceramică de culoare cărămizie reprezentată aici de un fragment dintr-un capac; b) ceramică de culoare cărămiziu-gălbui – fragmente de oale cu fundul plat și străchini; c₁) ceramică de culoare cenușie – oale, străchini, cratițe și un fragment de capac; c₂) ceramică de culoare cenușie cu slip negricios – fragmente de oale²¹. Tipul de ceramică zgrunțuroasă reprezintă 10,66% din totalul ceramicii, dintre care cenușie 4,6%, cu slip negru 2 %, cărămizie 0,6%, iar cea nisipoasă 2%, din care 1,2%

¹⁶ I. B. Cătănciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman*, Muzeul Județean Teleorman, Alexandria, 45, 1997, p. 91.

¹⁷ Gh. Bichir, Emilia Popescu, *Cercetările arheologice de la Mătăsaru și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale a dacilor liberi*, în „Studii și Comunicări”, Muzeul Județean Argeș, I (1968), p. 276.

¹⁸ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia*, p. 38.

¹⁹ *Ibidem*, p. 37.

²⁰ *Ibidem*, p. 38.

²¹ M. Negru, C. Schuster, D. Moise, *Militari – Câmpul Boja. Un sit arheologic pe teritoriul Bucureștilor*, București, Editura Vavila Edinf, 2000, p. 115.

cenușie și 0,4% cărămidă²². Această ceramică este considerată ca fiind produsă local, dovada fiind reprezentată de un cuptor de olar în groapa căruia au fost descoperite fragmente de vase de acest fel. În puls analiza chimică a unor fragmente de asemenea vase din B4/1997 au dovedit că sunt realizate din aceeași materie primă ca și ceramica fină de culoare cenușie fină la roată și cea grosieră de culoare cărămiziu-gălbuie lucrată la mână²³. În cuptorul de olar cu pilon central, descoperit în anul 1998 pe lângă ceramică fină a fost descoperită și ceramică zgrunțuroasă, arsă inoxidant, de culoare cenușie care în multe cazuri prezenta o angobă negricioasă²⁴.

Din categoria vaselor din pastă zgrunțuroasă ce conțin pietricele în compoziție a fost descoperit un singur tip de vas, oala cu fundul uneori simplu, alteori puțin reliefat sau chiar cu un picior plat. Decorul de linii adâncite pe umăr este nelipsit. Sunt două tipuri de oale: cele cu corp alungit, cu diametrul maxim la partea superioară, gâtul scurt, și buza răsfrântă în afară, tăiată cu muchii; al doilea tip este oala ascundă cu fundul și gura lată, și corp bombat. Ambele tipuri de vase au analogii în așezări de pe teritoriul Bucureștiului, mai ales în așezările de secol IV de la Crângași și Fundenii Doamnei, dar și din secolul III p. Chr. de la Militari, Străulești și Tei²⁵.

Foarte multă ceramică de influență romană a fost descoperită în așezarea de la Băneasa-Străulești în punctul „Măicănești” unde vasele de acest fel sunt realizate din pastă amestecată cu pietricele care le și dau aspectul zgrunțuros, și sunt de culoare cenușie. Cele mai multe fragmente au fost descoperite în ales în locuința L43, majoritatea sunt vase de dimensiuni normale, cu pereții uneori subțiri, alteori mai groși, cu fundul simplu sau cu talpa lătită, iar un fragment provine de la un vas cu piciorul scurt și plin. În general oalele de aici sunt mai de grabă zvelte, cu gâtul scurt, marginea șanțuită întoarsă la exterior, cu buza rotunjită răsfrântă în afară. Sunt foarte asemănătoare cu specia ciment din secolul IV²⁶. Toate fragmentele descoperite au un decor reprezentat de linii adâncite pe umăr, iar în locuința L42 sunt prezente două tipuri de oale: oala cu corp alungit cu linia de maximă lărgime la partea superioară, și cea scundă cu gura și fundul late și corp bombat. Ambele tipuri au analogii pe teritoriul Bucureștilor mai ales în așezările de secol IV p. Chr. de la Crângași și Fundenii Doamnei și de secol III de la București – Lacul Tei și mai ales Militari²⁷.

Ceramică cu aspect zgrunțuros a fost descoperită și în așezarea de la Udeni în punctul „Lutărie” și reprezintă 35% din întregul material ceramic lucrat la roată, din această așezare. Este reprezentat mai ales de vase - borcan, lucrate din pastă

²² *Ibidem*, p. 196.

²³ *Ibidem*, p. 197.

²⁴ *Ibidem*, p. 199.

²⁵ M. Constantiniu, P. I. Panait, *Șantierul Băneasa – Străulești. Cercetările din sectorul Măicănești (1964-1966)*, în „Materiale de Istorie și Arheologie”, 6 (1968), p. 49-50.

²⁶ *Ibidem*, p. 51-52.

²⁷ *Ibidem*, p. 50.

nisipoasă, cu pietricele în compoziție, arse la cenușiu, cenușiu-gălbui sau cărămiziu. Predomină vasele – borcan care au buza îngroșată, rotunjită, răsfântă în afară, cu diametrul maxim la umăr. Unele au un decor pe umăr alcătuit din două-trei linii incizate orizontal, și au urme de ardere la exterior fiind evident folosite în bucătărie la prepararea mâncării²⁸.

O altă așezare cercetată și unde s-a descoperit ceramică de tip roman provincial este cea de la Bucov, în punctul „Tioca” fiind reprezentată de ceramica de aspect grosolan din pastă amestecată cu pietricele de culoare cenușie lucrată pe o roată cu învârtituri destul de repezi. Tipice pentru această categorie sunt borcane din pastă zgrunțuroasă, dar în aceeași categorie pot fi incluse și unele fragmente lucrate din pastă cenușiu – gălbuie, tot cu pietricele în compoziția pastei, dar mai subțiri și decorate cu benzi de linii în val. Din această categorie s-ar fi dezvoltat borcanele cenușii din specia „pastă ciment” des întâlnită în așezările și necropolele din secolele III și IV p. Chr. ale culturii Sânta de Mureș – Cerneahov²⁹.

Ceramica zgrunțuroasă de la Alexandria, unde au avut loc cercetări mai recente, este reprezentară de vase folosite în bucătărie pentru gătitul mâncării, și deși este în general mare, se încadrează în tipicul celorlalte vase din cadrul culturii, sunt realizate din pastă cu nisip, cuarțit și cioburi pisate. Deși este considerată zgrunțuroasă, pasta este de bună calitate, bine pregătită, modelată, și finisată, bine arsă și consistentă. Două treimi din ceramica descoperită este de acest fel și este alcătuită mai ales din vase de gătit (44 din 66) cu buza în formă de S pentru susținerea capacului, deși sunt foarte puține capace descoperite. Fundul acestor vase este de obicei plat dar sunt și vase cu fundul ușor concav, unele cu un picior mai mare sau mai mic, ce ar fi de tradiție dacică. În urma studiului realizat de E. Teodor a rezultat că în această perioadă morfologia vaselor s-a schimbat și ea proporția dintre diametrele minime și maxime ale vaselor se schimbă de la 47% la 57%, situație care are analogii cu cea din cimitirul de la Mogoșani al culturii Sântana de Mureș – Cerneahov. Și deși sunt de inspirație provincial romană nu toate sunt de culoare roșie așa cum sunt de obicei cele de acest fel în cadrul imperiului, proporția fiind de jumătate. Vasele de tip Krausengefässe sunt și ele prezente la Alexandria, dar toate cele cinci exemplare descoperite sunt lucrate din pastă zgrunțuroasă, ca și cele de la Podul Dâmboviței³⁰.

Unul dintre vasele specifice pentru cultura Chilia – Militari este chiupul, un vas de mari dimensiuni care servea la păstrarea proviziilor, mai ales a cerealelor, cunoscut și sub denumirea de *dolia*, *pithoi* sau *Krausengefässe*. Acestea au buza plană, lată, corpul ușor bombat și fund inelar, multe realizate din pastă fină, arse uniform la cenușiu închis sau deschis, unele vând pe umăr un ornament lustruit sau o incizie în formă de val. Astfel de vase au fost descoperite la Dulceanca, Străulești, București-Lacul Tei, Udeni în centrul Munteniei dar și la Colonești–

²⁸ Gh. Bichir, *Cercetări arheologice la Udeni*, în „Muzeul Național”, 7 (1983), p. 49.

²⁹ M. Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, 7 (1961), p. 548.

³⁰ E. Teodor, A. Bădescu, C. Haită, *One Hundred Sherds. Chilia – Militari Culture Reloaded. Alexandria Pottery Case*, în „Journal of Ancient History and Archeology”, 4 (2015), nr. 2, p. 122.

Mărunței și Scornicești în vestul regiunii Sunt considerate a fi lucrate în tehnică dacică dar sunt mai scunde decât chiupurile din epoca clasică și se crede că arată încă o dată influența romană asupra ceramici locale³¹. Ar fi continuatoare a unei forme tradiționale dacice pentru că apar devreme în Dacia romană chiar de pe vremea lui Traian. Sunt rar întâlnite în provinciile romane de la Dunărea de Mijloc și de Jos și în Dacia Inferior, apărând mai des în Dacia Porolissensis și în lumea barbară din afara imperiului, în nord la cultura Przeworsk. Ceramica de acest fel s-ar fi putut răspândi prin cultura goților sau a grupului mixt din bazinul inferior al Someșului, unde au fost fabricate cel mai devreme în secolul II, după războaiele marcomanice³². Analogii se pot face cu vase asemănătoare tot din Oltenia, unde au fost descoperite și în orașe și în așezările rurale. Au fost descoperite două tipuri de asemenea vase: tipul clasic din pastă fină de culoare roșie-cărămizie, cu suprafața exterioară a pereților acoperită cu o vopsea roșie-brună. Buza este groasă întoarsă oblic în afară, pereții bombați pornesc imediat de sub buză, fundul este inelar, ușor profilat iar înălțimea este de 0,392 m. Pe umăr are un decor din trei linii paralele incizate. Al doilea tip este o oală-borcan de dimensiuni mari (înălțimea 0,40-0,52 m) din pastă fină de culoare cenușie, buza întoarsă orizontal în afară, gât cilindric, umeri largi, cu diametrul maxim în treimea superioară. Decorul este elementul specific al acestui tip de vas și se compune din mai multe registre: primul are 5 șiruri de triunghiuri făcute cu roțița, al doilea constă dintr-un șir de arcade iar sub ele, al treilea reprezintă un alt șir asemănător cu primul, iar al patrulea este reprezentat de o linie groasă în val sub care se află ultimul registru compus din trei șiruri făcute tot cu roțița triunghiulară. Datarea este dificilă și în aceste cazuri, prima formă având o viață lungă încă din vremea dacică clasică, în timp ce al doilea este datat în prima jumătate a secolului III p. Chr. și nu se cunosc analogii³³.

Dar influența în domeniul ceramicii nu a funcționat doar într-un singur sens. Și ceramica romană provincială a fost influențată de cea dacică. Acest lucru se vede din descoperirile din apropierea și de la castrul roman de la Jidova, unul dintre castrele de pe *limes* Transalutans aflat la sud de orașul Câmpulung și un punct important spre pasul Rucăr-Bran care ducea spre Transilvania și castrul de la Cumidava. Aici a fost descoperită pe lângă ceramică lucrată cu mâna de către localnici și ceramică provincial romană cu influențe dacice. Printre acestea se numără vase lucrate la roată, din pastă cenușie, cu pietriș foarte mărunț, din pastă roșie-cărămizie, cu mică în compoziția pastei, și alte vase tot cenușii ar din pastă mai dură, lucioasă. Pe lângă acestea au fost descoperite un număr mare de străchini, farfurii de diverse tipuri, capace, un vas mare (*dolium*), cu decor în val pe gât, oale, vase – strecurătoare, amfore cu caneluri largi, pahare și opaițe lucrate ai ales din pastă e culoare neagră-cenușie, lucrate probabil de olari din ateliere din așezarea civilă a castrului³⁴.

³¹ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia*, p. 35.

³² E. Teodor, A. Bădescu C. Haită, *op. cit.*, p. 126.

³³ Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 116.

³⁴ Gr. Constantinescu, *Ceramica din Argeș și Muscel*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2001, p. 15-16.

Motivele ornamentale preluate de aceste vase din decorul tradițional dacic sunt butonul conic, rozeta și brăduțul. Astfel motivul butonului conic descoperit pe un vas provincial roman de la Jidova este identic cu unul de pe alt vas descoperit în așezarea dacică de la Cetățeni – Muscel, la fel vase cu motivul rozetelor realizate în tehnica ștampilării sub forma unora cu patru petale la Cetățeni și cu cinci la Jidova, dovedesc preluarea acestor motive de către olăria de tip provincial roman. Motivul acesta este des întâlnit și pe ceramica dacică și pe cea romană, și reprezintă o rozetă cu mai multe petale, cu zona centrală sub forma unui buton încadrat de un arc. Tot în tehnica ștampilării sunt realizate unele vase cu motive geometrice precum pătrățelele dispuse în unghi sau în semicerc. Pe lângă acestea în castru au mai fost descoperite cărămizi, țigle și olane tipic romane, iar în apropiere un antefix folosit la decorarea caselor – acesta era plasat pe acoperiș, pe rosturile dintre două rânduri de țigle – și care îl reprezintă pe Silen, dovadă a cuprinderii zonei în aria culturii romane a cultului dionysiac. Tot în zona Argeșului la Afrimești – Bârla a fost descoperit un disc de opaiț, realizat în tehnică de influență romană³⁵.

Alt castru de pe limes Transalutanus unde a fost descoperită ceramică roman provincială este cel de la Băneasa din județul Teleorman. Acolo în mod surprinzător a fost descoperită foarte multă ceramică aparținând culturii Chilia – Militari, în proporție de aproape 55% din inventarul ceramic de epocă romană. 198 de fragmente ceramice pot fi atribuite unor vase realizate de olari locali, fiind arse în condiții reducătoare, având diverse nuanțe de cenușiu de la deschis (un număr mai mic) la foarte închis, aproape negru. Unele vase sunt evident de tradiție La Tène, dar cu decor lustruit, tehnică întâlnită și la unele vase romane și chiar de import, iar altele sunt forme romane produse după tehnologii ne-romane. Deoarece se aseamănă atât de mult uneori este foarte greu să deosebești ceramica culturii Chilia – Militari de cea roman provincială. Aceste vase au fost descoperite chiar pe podeaua uneia dintre barăci alături de o monedă de la Septimius Severus din anul 208 p. Chr., nu foarte uzată care asigură datarea³⁶.

Așadar ceramica de tip roman provincial lucrată la roată a fost descoperită în așezări cercetate din vestul și din centrul Munteniei, în cadrul culturii Chilia – Militari dar și în castre romane. Printre localitățile unde au fost făcute astfel de descoperiri se numără: Colonești și Scornicești (județul Olt) Mătăsaru (județul Dâmbovița), Podul Dâmboviței (județul Argeș), Militari – Câmpul Boja, București – Tei, Străulești, în punctele „Măicănești” și „Luncă”, Bragadiru, Pipera și Snagov (municipiul București), Udeni (județul Teleorman), Bucov (județul Prahova), Alexandria (județul Teleorman). Acest tip de ceramică a mai fost identificat și izolat ori în alte puncte sau așezări identificate prin periegeze, cercetări de teren sau parțial cercetate în urma unor săpături de salvare: Radomirești și Ursoaia (județul Olt), Dracea, Florica, Lăceni și Moșteni (județul Teleorman). Tipul acesta

³⁵ *Ibidem*, p. 17-18.

³⁶ E. Teodor, *Cercetări pe Limes Transalutanus. Castrul mare de la Băneasa (Teleorman)*, în „Limes. Frontierele Imperiului Roman”, 1 (2016), p. 34.

de ceramică a apărut pe vechiul fond La Tène influențat de olăria romană din perioada stăpânirii dar și dinaintea ei. Ceramica de bucătărie cum este ea cunoscută a fost preluată de localnicii pentru că dădea un randament mai bun la bucătărie decât ceramica dacică fină. În Muntenia se consideră că este realizată mai ales din pastă zgrunțuroasă cu mai multe subtipuri cum a rezultat din cercetările de la Militari – Câmpul Boja și mai rar din pastă fină (chiupuri) cum apare în așezările din Oltenia. Este greu de spus dacă acest lucru se datorează unor diferențe culturale sau a lipsei cercetărilor mai amănunțite din Muntenia. O altă problemă o reprezintă originea vaselor din categoria *Krausengefässe* tipice pentru cultura dacilor din Muntenia secolelor II-III p. Chr. Majoritatea cercetătorilor consideră că ele urmează un model vechi dacic, dar sunt vădit influențate și de ceramica romană. Problematică este și diferențierea dintre vasele Chilia – Militari și cele roman provinciale cu care se aseamănă foarte mult. Acest lucru se întâmplă și din cauză că, mai ales în apropierea *limes*-ului Transalutanus, este uneori greu de făcut distincția între așezările castrelor și așezările Chilia – Militari din apropiere.

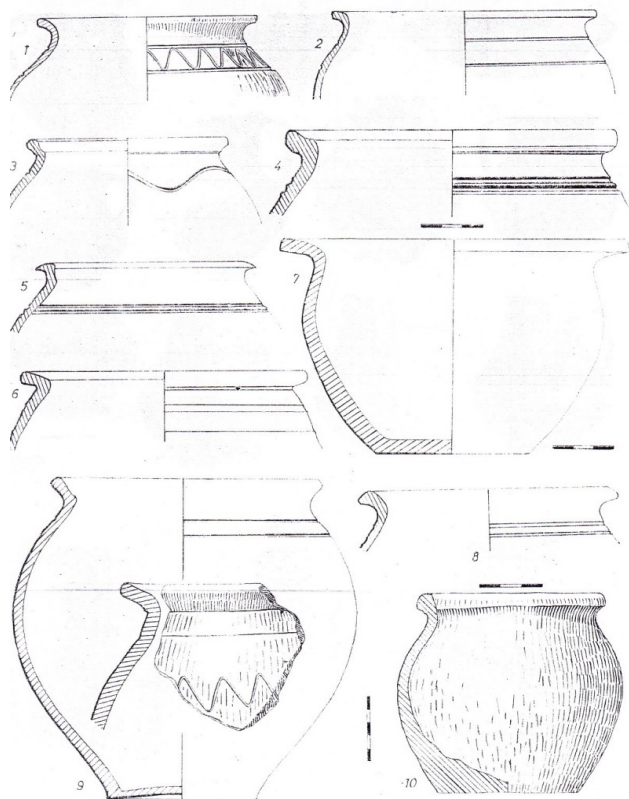

Fig. 1. Ceramică zgrunțuroasă de tip provincial roman de la Mățăsarau (Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*).

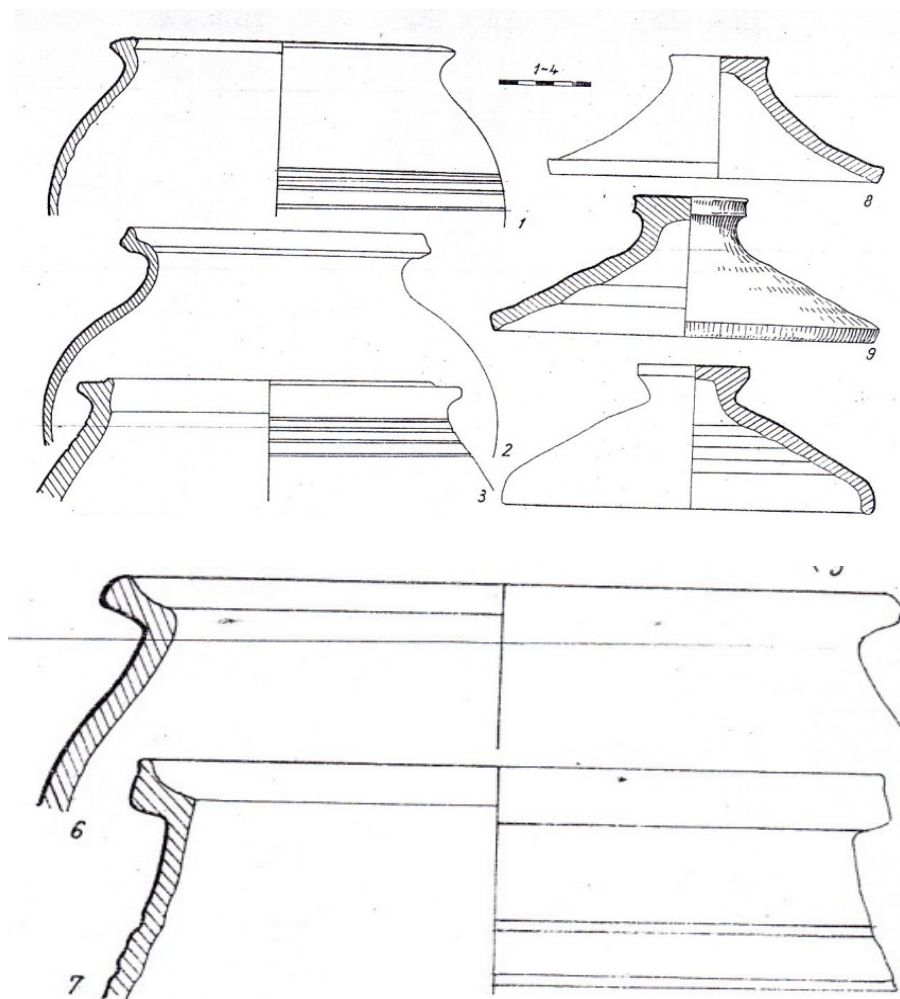

Fig. 2. 1-2 ceramică din pastă zgrunțuroasă de la Mățășaru
(Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*)

Fig. 3. Ceramică din pastă zgrunțuroasă de la Alexandria
(E. Teodor, A. Bădescu, C. Haită, *One Hundred Sherds*)

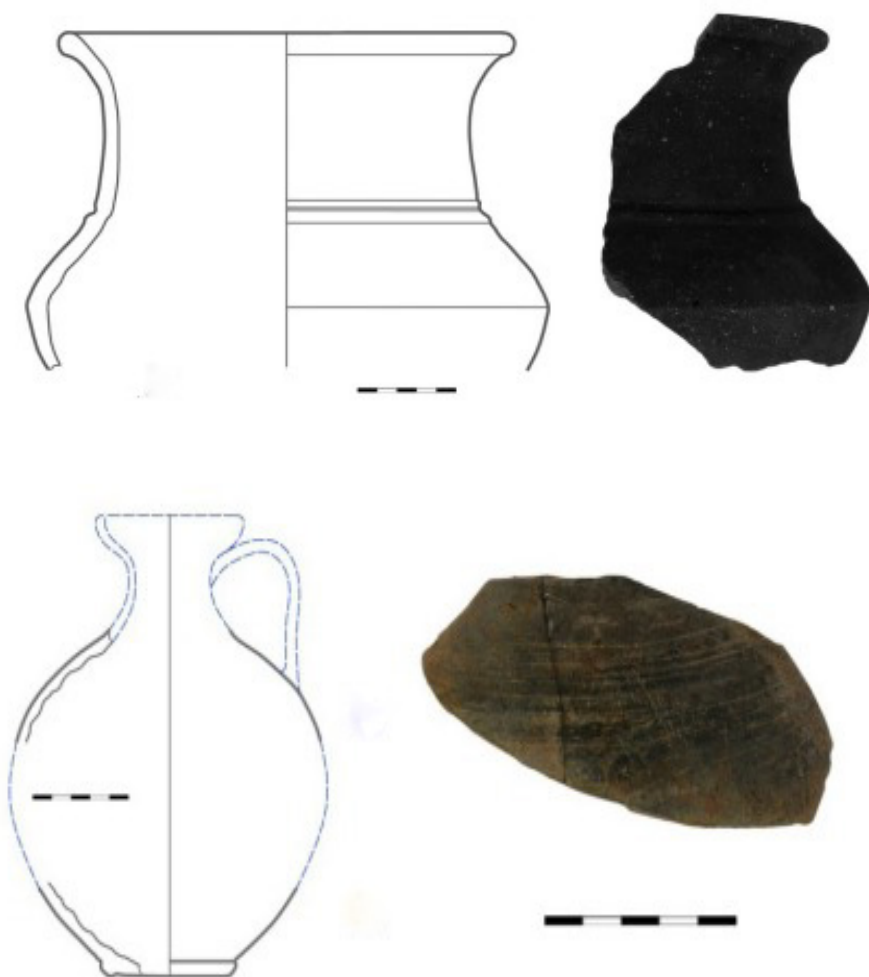

Fig. 4. 1 vas (cu torți?) din pastă zgrunțuroasă; 2 ulcior din pastă zgrunțuroasă, ambele de la Alexandria (E. Teodor, A. Bădescu, C. Haită, *One Hundred Sherds*).

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei

ASRR	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CBI	= <i>Der römische Weihebezirk von Osterburken. Corpus des griechischen und lateinischer Beneficiärer – Inschriften des Römischen Reiches</i> , Stuttgart
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București

<i>CTh</i>	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
<i>Cv.L</i>	= Convorbiri literare (ambele serii)
„ <i>Dacia</i> ”, <i>N.S.</i>	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
<i>DGAS</i>	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
<i>DI</i>	= Diplomatarium Italicum
<i>DIR</i>	= <i>Documente privind istoria României</i>
<i>DIRRI</i>	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
<i>DOP</i>	= Dumbarton Oaks Papers
<i>DTN</i>	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
<i>DRH</i>	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
<i>EB</i>	= Études Balkaniques
<i>EBPB</i>	= Études byzantines et post-byzantines
<i>EDCS</i>	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclauss.de/)
<i>EDR</i>	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
<i>EpigrAnat</i>	= Epigraphica Anatolica, Münster
<i>ERAsturias</i>	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
<i>EuGeSta</i>	= <i>Journal of Gender Studies in Antiquity</i>
<i>Gerión</i>	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
<i>GB</i>	= Glasul Bisericii
<i>GCS</i>	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
<i>GLK</i>	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
<i>HEp</i>	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„ <i>Hierasus</i> ”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
<i>HM</i>	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
<i>HU</i>	= Historia Urbana, Sibiu
<i>HUI</i>	= Historia Universitatis Iassiensis, Iași
<i>IDR</i>	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , Bucurști-Paris
<i>IDRE</i>	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
<i>IGLN</i>	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
<i>IGLR</i>	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
<i>IILPecs</i>	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
<i>ILAlg</i>	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
<i>ILB</i>	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
<i>ILD</i>	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
<i>ILN</i>	= <i>Inscriptiones latines de Novae</i> , Poznan
<i>ILLPRON</i>	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
<i>ILS</i>	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
<i>IMS</i>	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
<i>IN</i>	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
<i>ISM</i>	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
<i>JGO</i>	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
<i>JL</i>	= Junimea literară
<i>JRS</i>	= The Journal of Roman studies, London
<i>LR</i>	= Limba română
<i>Lupa</i>	= <i>Ubi Erat Lupa</i> (http://lupa.at/)
<i>MA</i>	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț

<i>MCA</i>	= Materiale și cercetări arheologice
<i>MEF</i>	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
<i>MEFRA</i>	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma
<i>MGH</i>	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
<i>MI</i>	= Magazin istoric, București
<i>MIM</i>	= Materiale de istorie și muzeografie
<i>MM</i>	= Mitropolia Moldovei
<i>MMS</i>	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
<i>MN</i>	= Muzeul Național, București
<i>MO</i>	= Mitropolia Olteniei
<i>MOF</i>	= Monitorul Oficial al României
<i>Navarro</i>	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
<i>NBA</i>	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
<i>NDPAC</i>	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
<i>NEH</i>	= <i>Nouvelles études d'histoire</i>
<i>OI</i>	= Opțiuni istoriografice, Iași
<i>OPEL</i>	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
<i>PG</i>	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
<i>PIR</i>	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
<i>PLRE</i>	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
<i>RA</i>	= Revista arhivelor
<i>RBAR</i>	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
<i>RC</i>	= Revista catolică
<i>RdI</i>	= Revista de istorie
<i>REByz</i>	= <i>Revue des Études Byzantines</i>
<i>RER</i>	= <i>Revue des études roumaines</i>
<i>RESEE</i>	= <i>Revue des études Sud-Est européennes</i>
<i>RGI</i>	= Revista Generală a Învățământului
<i>RHP</i>	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
<i>RHSEE</i>	= <i>Revue historique de Sud-Est européen</i>
<i>RI</i>	= Revista istorică (ambele serii)
<i>RIAF</i>	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
<i>RIB</i>	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
<i>RIM</i>	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
<i>RIR</i>	= Revista istorică română, București
<i>RIS</i>	= Revista de istorie socială, Iași
<i>RITL</i>	= Revista de istorie și teorie literară
<i>RIU</i>	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
<i>RJMH</i>	= <i>The Romanian Journal of Modern History</i> , Iași
<i>RM</i>	= Revista muzeelor
<i>RMD</i>	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
<i>RMM</i>	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
<i>RMM-MIA</i>	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
<i>RMR</i>	= Revista Medicală Română
<i>RRH</i>	= <i>Revue roumaine d'histoire</i>

<i>RRHA</i>	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
<i>RRHA-BA</i>	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
<i>RSIAB</i>	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
<i>Rsl</i>	= Romanoslavica
<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SANIC</i>	= Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>SCh</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde